

AFRİKA'DA YENİ YATIRIM ALANLARI: ÖZEL EKONOMİK BÖLGELER

Serhat Orakçı

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Orakçı, Serhat. "Afrika'da Yeni Yatırım Alanları: Özel Ekonomik Bölgeler", İNSAMER, 16.01.2020.

 Analiz

Dünyada fiilî sömürge evresinin son bulmasının ardından cereyan eden hadiselerden biri de gelişmiş ekonomilerin dünyanın geri kalanı üzerinde yatırım ve yardım yoluyla nüfuz alanları elde etme arayışı olmuştur. Sömürgecilik faaliyetlerinden edinilen tecrübe, modern ekonomik düzenlemeler eşliğinde yeniden yapılandırılarak çeşitli yol ve yöntemler geliştirilmiştir. Batı'dakine benzer ekonomik gelişme ve kalkınma arayışındaki ülkeler, başta yabancı yatırım çekebilmek için güvenilir ve daha yüksek kâr getirecek, avantaj sağlayıcı imkânlar sunmak durumuna kalmışlardır. Bu ihtiyaca binaen istikrarsızlık içinde istikrar adacıkları oluşturan Özel Ekonomik Bölgeler (ÖEB) kurulmasına yönelik programlar, bir nevi serbest piyasa enklavları oluşturur hâle gelmiştir. İlginçtir ki Singapur, Hong Kong ve Cebelitarık gibi tarihî tecrübeler günümüzde kurulan mega büyüklükteki ÖEB'lere benzemektedir.¹

Ülkenin geri kalanından farklı idari ve yasal düzenlemelerin söz konusu olduğu ÖEB'lerle ilgili literatüre bakıldığında, buraların başta serbest ticaret bölgeleri olmak üzere ihracata yönelik bölgeler, serbest limanlar ya da havalimanları, özel teşvik ve vergilendirmeye tabi bölgeler, bilim ve teknoloji üretim merkezleri gibi alt kategorilerden oluştuğu görülmektedir.² Özellikle Çin'in ve diğer Asya ülkelerinin ekonomik kalkınmada dev adımlar atmaya başlamasında ÖEB'lerin önemli roller oynadığı kabul edilmektedir. Devletler; istihdam yaratılması, yabancı yatırım çekebilme, ihracatta çeşitlilik sağlama, ekonomik kalkınma, *know-how* transferi, uzmanlaşmanın artması gibi sebeplerle büyük şirketler ise; düşük gümrükle mal satışı, özel teşviklerden faydalanma, rekabet gücünün küresel düzlemde artması gibi sebeplerle ÖEB'leri desteklemektedir.³ Dünyadaki genel eğilim, sayısı 5.000'i aşan ÖEB konseptinin giderek daha da yaygınlaşması ve

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

bu oluşumların artık devlet merkezli olmaktan çıkıp özel girişimlerin de hatırı sayılır bir düzeyde bu yapılanmada yer alması yönündedir.

Son yıllarda Afrika kıtasının dış ilişkilerindeki çeşitlenme ve küresel aktörlerin kıtaya yönelik artan ilgisi doğrultusunda baş gösteren olgulardan biri de küresel ekonomik gelişmeler paralelinde, kıtadaki ÖEB'lerin sayısında yaşanan artıştır. Konu hakkında UNCTAD'ın (BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı) hazırladığı *2019 Dünya Yatırım Raporu*'na göre kıtada ÖEB oluşturan ilk ülke, 1970 yılında Mauritius olurken bu ilk girişimi Gana, Liberya ve Senegal takip etmiştir. 1990'lı yılların ortalarından itibaren, özellikle son 10-15 yılda, ÖEB oluşturulmasında büyük artış yaşanmaya başlamıştır. Bugün Afrika kıtası genelinde hâlihazırda 38 ülkedeki 237 ÖEB'ye ilaveten 200 kadar tek girişimli serbest bölge bulunmaktadır.⁴ Güney Afrika'da Dube Ticaret Bölgesi, Etiyopya'da Hawassa Endüstri Bölgesi, Nijerya'da Lekki Serbest Ticaret Bölgesi, Zambiya'da Chambishi ve Mısır'da TEDA Suez, kıtanın büyük ÖEB'leri arasında yer almaktadır.

Yatırım çekme, istihdam yaratma ve bilgi transferine yönelik olan ÖEB'ler aynı zamanda kıtaya yatırım yapan küresel aktörlere dair de bazı ipuçları vermektedir. Bu minvalde özellikle Çin girişimlerinin dikkat çektiğini belirtmek gerekmektedir. İlk kez 1999 yılında Süveyş Kanalı'nda sanayi bölgesi oluşturmak için Mısır'la anlaşma imzalayan Çin'in yıldan yıla bu alandaki girişimlerini arttırdığı gözlenmektedir. 2006 yılında yurt dışında 50 ÖEB kuracağını ilan eden Çin, bunların 7'sini Afrika kıtasında kurmayı hedeflemiştir. Doğu Afrika'yı "Yol ve Kuşak" projesi kapsamına dâhil eden Çin, 2016 yılında 3,5 milyar dolar bütçeli Afrika'nın en büyük serbest ticaret bölgesini oluşturmak için Cibuti ile anlaşma imzalamıştır. Mısır, Nijerya, Etiyopya, Zambiya ve Mauritius, Çin'in hâlihazırda özel ekonomik bölge oluşturduğu ülkeler arasındadır.⁵ ÖEB'lerin kurulmasında kısmen Birleşmiş Milletler'in (BM) kalkınma programları da rol oynamaktadır. BM Endüstriyel Kalkınma Ofisi'nin (UNIDO)

desteğiyle Senegal'de 44 milyon dolar bütçeyle inşa edilen Diamniadio Endüstri Parkı bu türden bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin, Tunus ve Fransa menşeli şirketlerin yer aldığı bölge, ülkede tekstil üretimini canlandırmayı hedeflemektedir.⁶

Yukarıda da belirtildiği gibi 1980'li yıllara kadar devlet merkezli girişimler olan ÖEB'lerle ilgili dikkat çekici trendlerden biri, son 15 yılda bu alandaki özel teşebbüs girişimlerindeki artıştır; Afrika kıtasında yer alan ÖEB'lerin önemli bir bölümünün de özel teşebbüsler tarafından oluşturulduğu görülmektedir.⁷ Bu minvalde Kenya, 61 ÖEB ile en fazla ÖEB'nin bulunduğu kıta ülkesidir. Onu Nijerya (38), Etiyopya (18), Mısır (10) ve Kamerun (9) izlemektedir.⁸

Nijerya, Mısır ve Güney Afrika'daki ÖEB'lerin daha sistemli ve oturmuş olduğu kabul edilirken, oluşturulan ÖEB'lerin büyük bölümünün emek yoğun ürünlere ve petrol gibi yer altı kaynaklarına yönelik olması, kıta için dezavantajlı bir görüntü vermektedir. Bu minvalde az sayıda ÖEB, yüksek teknoloji gerektiren sektörleri ve otomobil sanayiini kapsamaktadır. Ayrıca bazı yorumculara göre Afrika kıtasındaki ÖEB'lerin başarı ve verimliliği altyapı, güvenlik, çıkar çatışması, kısa vadeli projeksiyonlar ve sektörel entegrasyon eksiklikleri gibi nedenler dolayısıyla zayıf kalırken lokal ve yabancı yatırımcıların Çin'in oluşturduğu ÖEB'lere katılımı düşük seyretmektedir.⁹ Ancak yine de son yıllarda ÖEB'lere olan ilginin giderek arttığını ve geleceğe yönelik vizyon deklarasyonlarında yeni ÖEB'lerin kurulmasına yönelik sinyallerin verildiğini belirtmek gerekir. Son birkaç yılda yeni ÖEB'ler oluşturulması amacıyla verilen demeçler bu durumu yansıtmaktadır.

Bu minvalde 2030 vizyonunu açıklayan Kenya, üretim kapasitesini artırmak için ülkedeki ÖEB'lerin sayısını arttıracaklarını belirtirken Mombasa, Lamu ve Kisumu'da toplamda 4 milyon yeni istihdam yaratacak birinci sınıf mega ÖEB'ler oluşturacağını duyurmuştur. Çin'in ÖEB'lerdeki başarısını bünyesine adapte etmeye çalışan tek ülke, 2015 yılından beri ÖEB'lere büyük önem veren Kenya değildir;

ayrıca Nijerya da 2025 yılına kadar imalat sektöründeki artışı kurulacak yeni ÖEB'ler yoluyla gerçekleştirmeyi planlamaktadır. Bu doğrultuda 250 milyon dolar bütçeyle kurulan devlet destekli Nijerya ÖEB Yatırım Şirketi'nin (*Nigeria SEZ Investment Company*) bütçesinin 500 milyon dolara çıkartılmak istendiği duyurulmuştur.¹⁰

2007 yılından bu yana ÖEB'lere yönelik yasal düzenlemeler yapan ve 2014 yılından itibaren konuya yoğun ilgi göstermeye başlayan Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ÖEB programı da Endüstriyel Kalkınma Bölgeleri, Serbest Ticaret Bölgeleri, Serbest Liman ve Sektörel Kalkınma Bölgeleri oluşturmayı hedeflemektedir.¹¹ *Mail & Guardian*'ın konu hakkındaki özel haberine göre hâlihazırda Coega, Richards Bay, East London, Saldanha, Dube, Atlantis gibi ÖEB'lere sahip olan Güney Afrika'da, ÖEB konsepti dış yatırım çekebilmenin başlıca anahtarı olarak değerlendirilmektedir.¹² ÖEB'ler hakkında 1995 yılında yasal düzenlemeler yapan Gana da ÖEB'lerin sayısını arttırmak isteyen ülkeler arasındadır. Gana Serbest Ticaret

Otoritesi (GFZA), yaptığı açıklamada, ülkenin her bölgesine kolay ham madde ulaşımını gözeterek şekilde üretimi teşvik edecek ÖEB'ler kurulmasının söz konusu olduğunu belirtmiştir.¹³

Afrika ülkelerinin son yıllarda ÖEB'lere duyduğu ilgi, bu ülkelerin endüstrileşme, yeni istihdam yaratma, ekonomik kalkınma gibi ihtiyaçlarıyla birlikte ÖEB'lerin dışarıdan ülkeye yatırımcı çekmenin önemli bir aracı olarak görüldüğünü de ortaya koymaktadır. Bu durumu göz önünde bulunduran Çin gibi küresel aktörler, kıtada ÖEB'lere yatırım yaparak kendi etki alanlarını genişletme arayışındadır. Giderek artan ilgi memnun edici olsa da ÖEB'lerin verimliliği ve hedeflenen amaçları gerçekleştirebilmedeki başarısı tartışmaya açıktır. Ancak tahminler, genel küresel eğilimler doğrultusunda, Afrika kıtasındaki ÖEB'lerin sayısının giderek artacağı yönündedir. Özellikle ekonomik kalkınma için dışarıdan sermaye girişine ihtiyaç duyan ülkeler bu konuda ciddi adımlar atarken gelecek vizyonlarında ve üretim kapasite artış beklentilerinde ÖEB'lere büyük önem atfetmektedirler.

Sonnotlar

¹ "Special Economic Zones", The World Bank Group, Nisan 2008, <http://documents.worldbank.org/curated/en/343901468330977533/pdf/458690WP0Box331s0April200801PUBLIC1.pdf>

² agm. s. 3.

³ Emre Çakmak, İsmail Önden, Mesut Samasti, "Türkiyedeki ve dünyadaki özel bölgeler ve ekonomik özel bölge oluşturulması için dönüşüm önerileri", 6. *Ulusal Lojistik ve Tedarik Zincirleri Kongresi*, s. 609-611, http://tusside.tubitak.gov.tr/sites/images/Tusside/turkiyedeki_ve_dunyadaki_ozel_bolgeler_ve_ozel_ekonomik_bolge_olusturulmasi_icin_donusum_onerileri_io_ms_ec.pdf

⁴ "World Investment Report 2019: Special Economic Zones", UNCTAD, 2019, s. 149-150, https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf

⁵ agm. s. 149-150.

⁶ Charles Arthur, "Senegal's new industrial park open for business", UNIDO, 21 Kasım 2018, <https://www.unido.org/stories/senegals-new-industrial-park-open-business>

⁷ "Special Economic Zones", s. 18.

⁸ "World Investment Report...", s. 149.

⁹ Austine Okere, "Specialized Economic Zones (SEZ) in Africa: Exporting Production, Performance, and Perils", *IMPAKTER*, 16 Ağustos 2019, <https://impakter.com/specialized-economic-zones-in-africa/>

¹⁰ Chijioke Ohuocha, "Nigeria plans special economic zones to double manufacturing by 2025", *Reuters*, 10 Nisan 2019, <https://www.reuters.com/article/nigeria-economy/nigeria-plans-special-economic-zones-to-double-manufacturing-by-2025-idUSL8N21S686>

¹¹ "Industrial Development", *The DTI*, https://www.thedti.gov.za/industrial_development/sez.jsp

¹² "South African Special Economic Zones Programme", *Mail & Guardian*, 26 Temmuz 2019, <https://beta.mg.co.za/article/2019-07-26-00-south-african-special-economic-zones-programme/>

¹³ "Ghana Free Zones Authority plans for special economic zones", *Ghana Web*, 5 Şubat 2019, <https://www.ghanaweb.com/GhanaHomePage/business/Ghana-Free-Zones-Authority-plans-for-special-economic-zones-721051>